

misli vse na mah zboljšati, tudi malokdaj kaj zboljša! Ravnaj tedaj modro v vsakem obziru in pri vsaki priložnosti! Prizadevaj si, da vse, kar je slabega, koj s začetka zatiraš in uničiš; vse, kar je pa dobrega, vterjaj in zlahtni.

Pomenki

o slovenskem pisanji.

XLIII.

U. Po vsém tem še ne vém, jeli župan naš po besedi, ali ni. Rad bi pa vedil, ker imamo sedaj po novi vstavi spet župane in županije, in zlasti, ker ima Slovenija toliko Zupanov in Zupancev in Zupančičev, da nikamor; in kedar berem poslednje ime v kakem nemškutarskem šolskem letniku: Suppantschitsch, se mi dozdeva, da ni le gotovsko, ampak celo gotentotovsko!!

T. Župa (nemšk. Gau, lat. comitatus) je beseda znana posebno Serbom in Hrvatom. Popisal je H. Jireček „Slovan-ské právo v Čechách a na Moravě“ — in iz te knjige je posnel nekoliko M. Mesič v Književniku I. 2, in ondi kaže, da župa znači prvobitno po Miklosičevem in Hilferdingovem mnenji a) kuču, stanje, takodjer i čeljad prebivajuču u kući (i danas u Dalmac. cf. Vuk St. u rječ. župa); b) kotar, u kojem stanuje župa ili narod (cf. Konst. Porfyrog. o Hrvatskoj; ogerski komitati (slovašk. stolice) so mu županije = Gespannschaften; comes je ispán = župan; comes palatinus nandor ispán = nadvorni župan); c) u slovjen. starožitnostih, pravi, znači župa občinsko narodno imanje (cf. zakonik cara Stjepana Dušana). Danas znamenjuje župa u Slavoniji parokiju, u Lužici selo, obćinu, u Slovenaca ured; in župan, piše dalje, nam je še a) glava žûpa ili županija, ili b) načelnik manjih obćina itd. — Hrovatje imajo sedaj velikega ali verhovnega župana p. v Zagrebu, Reki itd. in podžupana. „Velikoga župana imenuje sam kralj. On je kraljev namjestnik u županiji; ostale častnike izabira narod. Područje velikoga župana vrlo je znamenito. On je glava političke i gospodarske uprave i županijskoga pravosuđja“ itd. — Kurelac piše, da župa je sedaj a) županija, b) plovanija ili parohija, i podžup je dvojega perja: u primorju našem zovu tako crkvenjaka a u

Istri slugu pri sudu, a podžupan je prvi pod županom (vid. Fluminensia).

U. „Župan je od župa stsl. Gemeinde, Distrikt — piše nekdo v Novicah l. 1851. Beseda „župnik“ pomeni v južno slovenskih deželah „fajmoštra“; na Slovenskem je pa prostemu narodu še malo znana, in ker je nemška župa (Suppe) v pomenu juha sploh zelo vkoreninjena, se ne bo dala še kmalo vpeljati. Beseda župnik ne izhaja iz „zaupnik“, ampak iz ravno tiste korenine kot župan. Sicer pa tudi beseda fajmošter ni nemška, ker je spakedrano vse skupej iz: parochia in magister, in od tod po vseh evropskih jezikih, na priliko Meister, maitre, maestro, mojster, majstor, mešter itd. — Ako je beseda župnik namesto fajmošter v kakim kraju že navadna, bo toliko pripraviš, ker bodo ljudje imeli za duhovsko reč župnika, za deželsko (to je „politiško“) pa župana“.

T. V hrov. serbskem jeziku se veli župa, župna zemlja sonniges Land; koreniko najdeš v sansk. gup, urere. Vendar jaz ne bi iz korenike gup — žup, urere, izpeljeval rusko-poljske besede župa, salis fodina, piše k že omenjenemu stavku Terstenjak, marveč bi postavil jo k sansk. gôpa geršk. γοπή, specus, slov. žep, žepina, Thalschlucht, primeri: Žepina, ime vasi v dolini v vojniški fari. V rojstni moji vasi se še vidijo tri gomile (mertvaški grobi), in ljudstvo kraj imenuje „na gomili“, travnike pod gomilo pa župnjake. *) Druga ves, kjer se tudi mertvaški grobi najdejo, se veli „Župetinci“, in mnogim kmetom one okolice se pravi Župek, Župnik. Na ptujskem polji stoji Župečja ves, katero so ponemčili v „Ammannsdorf“. —

U. Kar je to je. V narodnem koledarji našem so v Matičinem imeniku duhovni pomočniki še več del kaplani, fajmoštri pa so že vsi župniki. Zdaj le ne vem, ali porečemo posihmal župniki le tistim, kateri so matičarji, drugim pa fajmoštri, ali kali?

*) V ribniški dolini na Kranjskem imenujejo župnice tiste kose-nice (senožeti), ktere so županom prepuščale grajščinske gosposke, ki so bile ob enem tudi politične in sodnijske, za njihove opravila, in na Gorenskem blizu Kranjske gore se župnik imenuje grajščinski travnik, kamor so ljudje hodili na raboto ali tlako: V župnik gremo itd.

XLIV.

T. Kranjski Slovenci pravimo očetu županu špan, materi županji pa španja, Dolenci celo špa(n)ja. „Župan ist aus dem Lateinischen jupan, jopan des Mittelalters entstanden“ — pravi Jarnik (Etymolog. 1832). Pomljava je tudi stsl. beseda sto-pan' dominus, herus (Originis alb., stepi bonus, stopan praefectus pastoribus Mikl.; pri Bulgarih „ženy nazývají své muže stopany (stupany) a muži ženy stopankami (stupankami)“ cf. Slovník naučný str. 962.)

U. Dosti dolgo sva že v „španoviji vlekla špano“ —; razdeliva zdaj besedo, in povej mi, kaj pa pomeni pan samo o sebi! Ali ni morebiti tistega početka in pomenka kakor ban?

T. Jungman česki piše: pan, primit. pol. pan cf. sanscr. pa, pah, Fürst, Herrscher, graec. παων — παωσ besitzen, dominus, hospodař (pán bűh, pán pánűw, panáček cf. περιλλος); diff. ban gubernator Slavoniae, Croatiae, Illyrii et regnorum Hungariae annexorum. In ravno tako kaže Miklošič: pan' dominus: e lingua pol. irrepsit in quaedam monumenta psl. recentiora . . rad ser. pā tueri. Terstenjak primerja razun pā sansk. tueri, tudi pā — pascere (pabulum, panis) ter pravi, da v besedi pan, kakor v besedi gost, tičijo zapopadki „Ernährer, Besitzer, Schützer, Herr“. (Novic. 1856.)

U. Toraj Slovani Gorenci imajo pana; Dolenci pa bana? Ali je ban le Hrovatom znan?

T. V hrovaški knjigi (Prva dal.-hrv.-slav. izložba l. 1864) se str. 110 bere v opombi: »Hrvatska bijaše od VII. do početka XII. stoljeća neodvisna država, imajuća svoje narodne vladare, koji se nekada velikimi župani i knezovi, kasnije kraljevi zvaše . . Okolo kralja bijahu dvorski dostojanstvenici . . Državni dostojanstvenici bijahu banovi i župani. Državni poslovi obavljahu se na saborih, koji dielili su zakonodavnu vlast s krunom. Zemlja bijaše razdieljena na banovine i županije«.

In Rački (Cyr. i Meth. I, 25) piše: »Kod Avarov celog naroda bješe chagan, a za njim sledijaše bajan = baĵjan = ban. To je stalno, da dočim ini takodje Slovjeni (kano Česi) imadjahu svoje župe i župane, za bane ništa neznadjahu«.

U. Kako razlagajo ime ban jezikoslovci?

T. Eni mislijo, da je ban a) skrajšano ime namésti bo-
jan (Metelko), kar priča gr. βοιάρος Kóp. gloss. cf. pas v družih narečjih raztegnjen v pojas, stati — stojati itd.; drugi mé-
nijo, da je b) iz lastnega imena Bajan (Chagan Bajan je bil Obrom ali Avarom glavár od l. 558 — 561, in potem bi bil Chagan : Chan = Bajan: Ban); ali pa c) iz občnega imena

peržanskega bajan — baan, — ban t. j. vojvoda (Safařik); spet drugi si domišljujejo, da je d) iz glagola bajati, to je govoriti po predbi (Poklukar), stsl. serb. fabulari, incantare, bajan incantator cf. scr. bhā, bhas splendere bhaš loqui gr. φη-μι lat. fari; ban' banus, ns. croat. serb.; baniti se superbire. bel. nota byzantinorum βοάρος Mikl.; Dufresne βοάρος; še drugi terdijo, da je e) južni ban severni pan (μάνος — Kinnamos), in Jarnik (str. 52) piše: Ban, der Ban, verwandt mit Pan. Pan, bei den Polen und Böhmen: Herr; jedoch panovec, top. B. in O. Kärnten, und pan-ov-ec, top. B. in M. Krnt. — der erste eine eingegangene, der zweite eine noch bestehende herrschaftliche Waldung — zeigen an, dass der Name pan in Kärnten vor Alters nicht unbekannt war (cf. župnik, župnica, po Mikl. pratum silvae adiacens, in panovec po Jarn.).

XLV.

U. Po Miklosiču in Terstenjaku je vsaj v hrovaško-serbskem jeziku župa tudi familia, domesticci, populus — domača čeljad, vojska. Kaj je to: čeljad, in kaj mu pomeni tu vojska?

T. Čeljad' je staroslovenski familia, populus, sarcinae; bulg. čelêd, čes. čeled', rus. serb. čeljad (cf. slov. obrazilo ad za množnine ali zborne obilnosti p. červad, telad, živad, zelenjad, gnjilad itd.) ter zaznamnja to, kar slovenski pravimo družina, posli, in tistega pomena je bila in je sim ter tje še beseda vojska.

Mesić, govore o nekdanjem slovanskem pravu, piše, da na jugu se veli vojska to, kar župa t. j. čeljad ali slovenski družina. „U Boci se pita: Koliko imaš vojske u kući? a žena će kod nas i danas mužu si reći: moj vojno! In vojevoda ali vojvoda je 1) glava porodice ali glava porodična u zadrugi, 2) glava naroda, 3) vodja u ratu ili boju, i to za to, što je po starom običaju sva oružana čeljad u boj išla, gdje je porodična glava bila i vodjom“.

U. Vodja je sploh iz glagola voditi, vojvoda pa je vodja v boju; ali bi se ne reklo toraj bolje bojvoda?

T. Voj je stsl. bellator, in v množ. štev. večidel exercitus, in v tem pomenu je sedaj v vseh jezikih slovanskih. Od tod vojevoda ali skrajšano vojvoda (slovenski tu pa tam vājvoda, ker se o menja dostikrat z a p. vozataj n. vozotaj itd.) dux, bellidux, Heerführer, Feldherr, Herzog.

U. Namesti stsl. voj, voin je nsl. sedaj vojak, vojniki, in od tod vojna, vojska, vojščak itd.

T. Vojna je stsl. bellum; milites, in vojska exercitus; bellum. Toraj pravijo nekteri tudi vojskovodja nam. vojvoda. V staroslovenskem že, kakor tudi v nekterih sedanjih slovenskih se bere srednjega spola: vojsko, exercitus (Kriegsheer, Truppen).

U. In boj iz glag. biti je prav za prav bellum, pugna; od tod slov. izrek boj biti, lat. pugnam pugnare (nem. die Schlacht schlagen).

T. Boj je stsl. flagellum; pugna, caedes. Linhart primerja besedo boj z gerško βοή (Geschrei, Schlachtgeschrei, Schlacht) in z rusko bojú (ich heule, t. j. voj rus. Geheul), in nemško „Krieg“ z gerško κρᾱνῆ, slov. krik (clamor, das Geschrei, der Auflauf, kričati, franc. crier itd.)

U. „Vodja u ratu ili boju“ —; jeli rat slovenska beseda?

T. Stsl. je rat' f. pugna, insurrectio, exercitus; scr. *rá* latrare. V navádi je zlasti v hrovaškem in serbskem slovstvu, toda moškega spola. Stsl. je ratiti se, ratovati bellum gerere; nslov. imamo samo ratišče hostile (Lanzenstiel, Lanzenschaft) meg. lex. securis kluss. ratyšče čech. ratište“ cf. nsl. rantišče sensenstiel dain. 64. et ranta lange stange; stsl. ratište hasta; ratovište pertica, fustis (Mikl.).

Iskrice.

Če mati vzame svojega bolnega otroka v naročje in ga pritiska k sebi, pozabi otrok svojih bolečin, in mirno zaspí. Tudi tvoje serce naj se v žalosti umiri, kedar se spominjaš, da je pri tebi nebeški Oče, ki skrbí za te, svojega ljubega otroka.

Vživaj veselje tega življenja, vendar pa se spominjaj, da je podobno metulju, ki hitro zgubi lepe barve, če ga le količkaj terji primeš. Veselje je enako tudi bilki, na kateri se prelepo blišči rosna kapljica; ako jo vtergaš, že zgubi ta svojo lepoto.

Zadovoljnost sladi tudi kratko in borno kosilce; enaka je gostivničarju, ki ne more veliko postreči, pa je vendar sila prijazen in nam za službo pripravljen.